

ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

У статті розглядається освітня діяльність Лесі Українки.

Ключові слова: *Леся Українка, освітня діяльність, педагогічні погляди, родинне виховання.*

У Державній національній програмі "Освіта: Україна XXI століття" вперше виділено розділ "Родинне виховання", у якому йдеться про те, що необхідно створити умови для психологічного і фізичного розвитку особистості. Завдання освітян – зламати стереотипи соціалістичного мислення, коли сім'я була "відкинута від виховання дітей, і цією справою переважно займалася держава. Усунення сім'ї від виконання своїх споконвічних функцій – явище не випадкове. Адже відомо, що вона завжди була хранителькою національних традицій, звичаїв, мови, культури, які передавалися з покоління в покоління. Ось чому в час національного відродження України, повернення до витоків свого народу, відтворення національного духу роль сім'ї різко зростає як важлива виховна ланка. Сім'я має стати рівноправним інститутом поряд з дошкільним закладом і школою у справі виховання дитини.

Яскравою сторінкою в історії української педагогіки є освітня діяльність та педагогічні погляди Лесі Українки (Лариси Петрівни Косач). На сьогодні ми відкриваємо нові ідеї в суспільній думці, пов'язані з іменем великої поетеси.

Багатогранний талант Лесі Українки виявився у найрізноманітніших сферах літературної праці – вона була ліриком, драматургом, прозаїком, літературним критиком, публіцистом, перекладачем, фольклористом.

Велика українська поетеса не залишила нам розгорнутого і систематичного викладу своїх педагогічних думок, проте освітньо-виховна діяльність Лесі Українки розвивалася за продуманими педагогічними принципами.

Провідним чинником формування педагогічних ідей Лесі Українки вважаємо родинне середовище Косачів-Драгоманових – української еліти, що увібрала для тогочасного суспільства гуманістичні погляди на виховання підростаючого покоління.

Темою дослідження є освітня діяльність Лесі Українки. Досліджували дану проблему О. Бабишкін, М. Кармазіна, В. Струманський, І. Шиманська, Н. Шевченко, В. Смаль, О. Міхно та інші.

У 70–80-х рр. у Києві, як свідчить відомий український учений А. Кримський, виділилися три сім'ї інтелігентів – Лисенки, Старицькі й Косачі, де дбайливо вивчили народну творчість, розмовляли українською. Батько поетеси Петро Антонович Косач був людиною освіченою й культурною. Мати, Ольга Петрівна Косач, українська письменниця Олена Пчілка, була відомою діячкою українського культурно-просвітницького руху кінця XIX – початку XX століть. Багато писала для дітей, активно співробітничала в українському дитячому журналі "Дзвінок", видавала українською мовою журнал "Рідний край" (1908–1916 рр.), спеціально для дітей був призначений додаток до "Рідного краю" – журнал "Молода Україна" (1906, 1908–1914 рр.).

У родині Косачів, крім Лесі, було четверо молодших дітей, і старша сестра піклувалася про менших братів і сестер. У 12 років Леся з недитячою серйозністю береться перекладати (разом з братом Михайлом) "Вечера на хуторі близ Диканьки" М. Гоголя, які під назвою "Вечорниці М. Гоголя" вийшли з друку в 1885 р.

"Передчасно було б говорити про свідому освітню спрямованість ранньої діяльності Лесі Українки" – так зазначає Ія Федорівна Шиманська, дослідниця педагогічної діяльності Лесі Українки. "Основним напрямками освітньої роботи великої поетеси були: навчальна, репетиторська і методична. Сама вона освіту отримала самотужки, під керівництвом матері Олени Пчілки і дядька Михайла Драгоманова. Це і сформувало об'єктивні погляди на науку, релігію, громадське життя та інше" [6, с. 48]. І на цьому ґрунті сформувалися напрямки освітньої роботи і визрівали педагогічні погляди. "Різнобічна ерудиція, природні педагогічні здібності та уважний аналіз змісту роботи тогочасних шкіл, гімназій і методики "домашнього навчання та виховання" дали змогу тривалий час досить ефективно працювати на ниві освіти", – стверджує професор В. Струманський.

Перша педагогічна практика – це навчання і виховання молодших рідних та двоюрідних братів і сестер (у сім'ї Косачів жив молодший син М. Драгоманова Зоря (Светозар); деякий час – тітка Саша (О.А. Косач-Шимановська) з синами Антоном і Павлом). Вся педагогічна діяльність розпочалася саме з "родинної педагогіки", відомого на сьогодні терміна в педагогіці.

Обдарована тонким психологічним чуттям Леся Українка розуміє інтереси дітей різного віку і вміє їх поважати, звертає увагу на шкільне товариство двоюрідного брата, бо розуміє, що в психологічному формуванні особистості це важливий фактор, із задоволенням повідомляє Л.М. Драгоманову, що Зоря вчитиметься в одному класі з Лисенковим хлопцем і "певне будуть товаришувати" [1, с. 321]. Переконана,

що лише школа чи гімназія розвиває у дитини навички колективіста, "привчає до товариства" [1, с. 138]. І якщо ці якості колективіста не сформовані в школі чи іншому навчальному закладі в дитячі та юнацькі роки, то здебільшого людина залишається самотньою.

У своїй освітянській діяльності була надто відповідальна. "Цьому передувало шкільне вивчення практики роботи школи, гімназії, тривалі консультації з народними вчителями, прогресивними представниками української громади; ознайомлення з різними програмовими джерелами та публікаціями науково-методичного спрямування" [6, с. 49].

Дружба з народною вчителькою з Гадяча А.С. Макаровою сприяла розумінню педагогічних принципів, формуванню професійно-ділових якостей учителя.

"Серед педагогічних поглядів Лесі Українки центральне місце займало переконання в тому, аби дитина з допомогою наставника сама виробляла собі світогляд" у результаті навчання і виховання, – звертає увагу В.П. Струманський. Для цього потрібно, щоб учні читали не тільки основну літературу (підручники), а й додаткову. Леся Українка була прикладом для своїх вихованців. Сестра Ольга згадує, що Леся уміла "своїми оповіданнями, казками розважити старшого, мінорно настроєного, і заспокоювати та вкоськувати молодшого, упертого та невгамовного" [7, с. 70–74].

Стан початкової освіти того часу тривожив Лесю Українку. Була переконана, що вчитель не тільки повинен навчити дітей читати, а й розуміти зміст прочитаного. У 1895 році в опублікованій статті "Школа", у журналі "Народ", у нарисі про стан початкової освіти вона писала: "Цього замало. Головне – навчити розуміти прочитаний текст, його зміст, логічну думку, бачити те, що впливає з контексту прочитаного" [6, с. 140]. Недостатньо навчити читати і писати, як вважала Леся Українка, бо такий підхід до навчання не забезпечить реалізацію програми самоосвіти і самовиховання особистості.

Велику увагу приділяла дитячому читанню. Її хвилювало те, що дуже мало творів для дітей українською мовою – лиш у Львові видався дитячий журнал "Дзвінок". У журналі "Ілюстрована бібліотека для молодіжі, міщан і селян", який виходив у Чернівцях вийшли з друку вірш "Тішся, дитино" під назвою "Руській дитині" та оповідання "Лелія". Ряд творів для дітей, зокрема "Вишеньки" і казку "Біда навчить", було опубліковано нею в "Дзвінку".

Дитяча книжка повинна мати світоглядний зміст і певне практичне значення, вважала письменниця, а не бути "скучною і сухою брошурою" [1, с. 215, 222]. Леся Українка була противником таких книжок, які орієнтували лише на пасивне сприйняття дійсності і узгодження навколишнього життя з "життєм святих", що ніби "розвиває в народі дух героїзму". "Якби я могла – писала вона в листі до М.П. Драгоманова, – то я б віником вимела усе-то "героїчне...", я про сі речі не можу спокійно говорити, бо мене болить, коли я про се згадую..." [1, с. 63].

Практичним наслідком цієї діяльності стало укладання збірників "Дитячі ігри, пісні та казки Ковельського-Луцького і Новгород-Волинського повітів Волинської губернії" (1903 р.), "Народні мелодії з голосу Лесі Українки", написання творів для дітей (цикл поезій під назвою "Дитяче").

У своїх публіцистичних творах, рецензіях та відгуках поетеса звертається до всієї громади вчителів України: забезпечити підготовку молоді до життя на засадах принципів широкого пізнання навколишнього світу; виховання у дитини високої моральності, пробудження і розвитку національної самосвідомості і виховання учнів в дусі поваги і дружби між народами, які Леся Українка сповідувала сама.

Просвітницька діяльність письменниці найяскравіше виявилася у її перекладацькій роботі. Перші, ще учнівські спроби Лесі (під керівництвом матері Олени Пчілки) – це "Вечорниці на хуторі під Диканькою". До книжки увійшли "Передмова Панька Рудого", "Запропаща грамата" і "Зачароване місце". Пізніше переклала українською мовою уривок із поеми А. Міцкевича "Конрад Валленрод" – "Вілія, що наші струмочки приймає" (1885 р.), третю і п'ять рядків четвертої пісні Гомерової "Одісеї" (1888 р.). У 1888–1890 рр. переклала 92 вірші, що увійшли до книжки "Всесвітні твори. Книга пісень Гайнріха Гайне. Переклад Лесі Українки та Максима Славинського, Львів, 1892" [7]. Перекладає українською мовою В. Гюго, І. Тургенева, С. Надсона, Д. Байрона, В. Шекспіра, Данте та інших, але тільки окремі твори.

Поетеса дуже любила дітей, розповідала їм казки, співала народних пісень, показувала народні ігри. Організовувала для дітей шевченківські вечори, домагалася серйозного ставлення до участі в них, вивчала з ними вірші, допомагала старшим дітям складати "слово про життя Шевченка". В родині композитора М.В. Лисенка брала участь у постановці його опер "Коза-дереза", "Пан Коцький", "Зима і Весна", виступаючи в ролі режисера, костюмера, декоратора, суфлера; за власними ескізами шила вбрання для героїв опер, повторювала з дітьми найтрудніші сцени, виявляючи велику терпелівість і педагогічний такт. Лагідність і витриманість не залишили поетесу й тоді, коли вона тяжко хвора, проводила заняття з одним із своїх учнів (Миколою Охріменком) під час перебування в Єгипті (1909–1910 рр.), навчала його упродовж п'яти місяців. Заняття з ним складалося з двох частин: одна повністю відповідала гімназичній програмі, друга – це були бесіди, оповідання про минуле. Як педагог Лариса Петрівна домагалася того, щоб учень зрозумів справжню ідейну спрямованість літературних творів, які в гімназії трактувалися згідно навчальних програм. Під час перебування в Єгипті поетеса, вивчивши арабську мову, навчала грамоти двох арабських хлопчиків – Мухамеда і Саїда. За цією роботою бачив її історик Д. Яворницький, що був захоплений успіхами, яких вона досягла, навчаючи їх. "Арабчата, – пише він, – були надзвичайно вродливі, розумні й симпатичні: вони легко засвоювали знання, яке так щедро, з любов'ю віддавала їм наша поетеса [6, с. 41]. "У зв'язку з такими думками поетеси доречним видається сказати, – говорить дослідник, – про елементи педагогіки співробітництва, які на сьогодні часом іменуються під терміном "новації", про те що, більше ста

років тому Леся Українка наголошувала, що це – рядова норма роботи вчителя з учнями" [6, с. 50]. Учитель, у розумінні письменниці, це старший товариш, ширий друг і порадник, але для цього потрібно бути професіоналом, тобто доступно і науково викладати свій предмет, вміти зацікавити учнів, збудити інтерес до вивчення того чи іншого предмета. Вчителем може називатися лише та людина, яка служить зразком, прикладом для учнів, виховує їх, орієнтує на справжні цінності життя. Саме образ такого вчителя створює письменниця в особі Ричарда Байрона з п'єси "У пущі", який не лише передає свої професійні знання і вміння скульптора учневі, а й щиро вболіває за обриси формування, "ліплення його душі" [6, с. 50].

Не можна не згадати написаний нею підручник "Стародавня історія східних народів", над яким Леся Українка працювала понад 20 років. Навчальний матеріал подається логічно. Кожна з шести частин книги починається описом природного оточення певного народу, оглядом його політичної та соціально-економічної історії. Після усвідомлення даної інформації пропонується розповідь про звичаї, вірування, побут, традиції. Вагоме місце в підручнику займає аналіз джерел. Жоден історичний факт Леся Українка не згадує без точного посилання на джерело, що підтверджує наукову принциповість. Серед важливих джерел пізнання історії народу автор називає мову і всі види словесної творчості [2]. "Вдачу, думки та світогляд народу найбільше видно з його віри та мови, бо в їх одбивається все, що думають люди про природу і про самих себе" [6, с. 17]. Звісно, слід зауважити, що підручник відповідав вимогам того часу, тобто він відповідав тогочасним принципам навчання.

Зауважимо, що Леся Українка не писала педагогічних трактатів з методики навчання та виховання, організації навчально-виховного процесу. Проте завдяки своїй сім'ї, тому оточенню, в якому вона зростала і виховувалась, упродовж свого життя творила свою педагогічну систему, утверджувала принципи педагогіки життя, родинної народної педагогіки.

Отже, такою постає перед нами Леся Українка як педагог. Людина з добрим, чуйним серцем, непримиренна до кривди й зла, розумний і вдумливий наставник, вона зарекомендувала себе справжнім майстром педагогічної справи.

Використані джерела

1. Леся Українка. Твори в 10 томах. – К.: Дніпро, 1963–1965.
2. Міхно О. Освітня діяльність і педагогічні погляди Лесі Українки // Українська мова та література в школі. – 2011. – № 1.
3. Москаленко М. Нариси з історії українського перекладу [Електронний ресурс] // Всесвіт. – К., 2006–2009.
4. Смаль В. Леся Українка і народна освіта // Радянська школа. – 1971. – № 2.
5. Спогади про Лесю Українку / Упорядник А. І. Костенко. – К.: Рад. школа, 1963.
6. Струманський В. П. Педагогічні погляди Лесі Українки // Початкова школа. – 1996. – № 2.
7. Шиманська І. Ф. Леся Українка про освіту і виховання. – К.: Рад. школа, 1973.

Valentiy L.

LESYA UKRAINKA'S EDUCATIONAL WORK

The article deals with Lesya Ukrainka's educational work.

Key words: *Lesya Ukrainka, educational work, pedagogical points of view, family upbringing.*

Стаття надійшла до редакції 25.03.13

